

Hosszú út áll a Nyugat-Balkán integrációja és fejlődése előtt – a közép-kelet-európai uniós tagállamok leckéi

Stefani Weiss – Richard Grieveson – Branimir Jovanović: The long way round: Lessons from EU-CEE for improving integration and development in the Western Balkans

Gütersloh, Bertelsmann Stiftung. 1–52. o.

URL: <https://www.bertelsmann-stiftung.de/de/publikationen/publikation/did/the-long-way-round>

A nyugat-balkáni térség országai európai uniós csatlakozásának előkészítése középtávon tervezhető, több támogatási programmal. Irányadó a közép-kelet-európai új tagállamok (KKE) csatlakozásának folyamata és eredménye, regressziós elemzések mutatják be a fontosabb hajtóerőket. A felzárkózás tényezője a termékek és szolgáltatások megnövelhető európai exportja. A csatlakozási folyamat induló feltétele, hogy rendeződjen a korábbi jugoszláv utódállamok érdekütközése, egyeztessék a balkáni térség regionális fejlesztéseit.

TÁRGYSZAVAK: európai integráció, közép-kelet-európai tagállamok (KKE), Nyugat-Balkán, csatlakozási folyamat, uniós transzfer, gazdasági fejlettség, regressziós számítás tényezői, 2000–2020

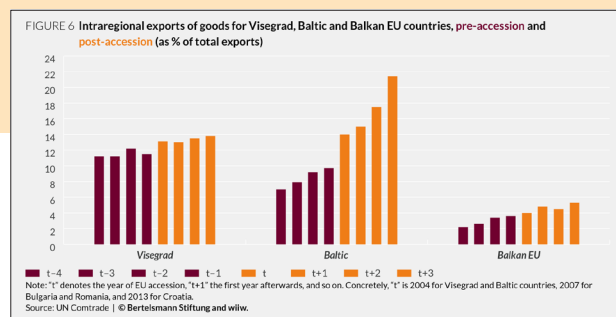
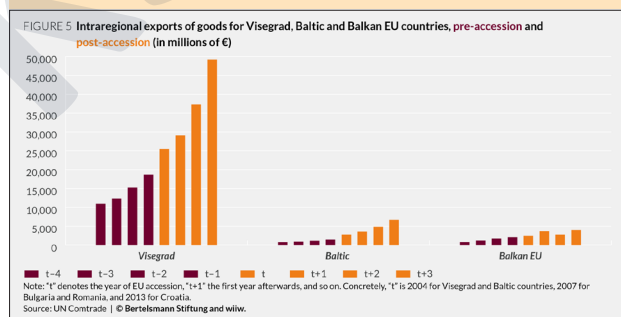
Az Európai Unió 2004-es, 2007-es, majd 2013-as közép-kelet-európai bővítésének (EU-CEE) tapasztalatait elemezve kiemelhetők olyan tanulságok, amelyek iránymutatók a Nyugat-Balkán államainak most előkészített csatlakozása esetén is. A növekedés egyik feltétele a közép-kelet-európai (KKE) térségben, hogy sikeres legyen a termékek,

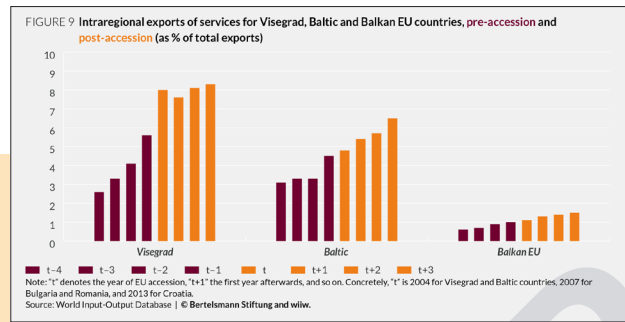
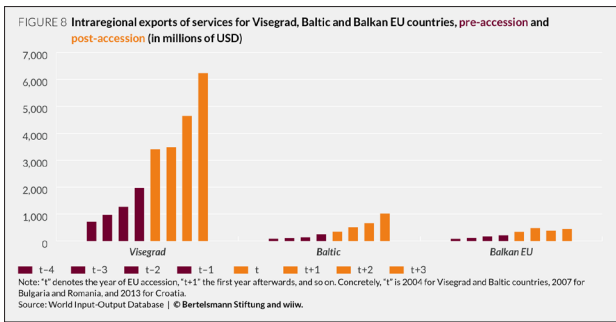
szolgáltatások integrálása a vámmentessé vált európai piacon. (1. és 2. ábra)

A beáramló külföldi közvetlen beruházás (FDI) új munkahelyeket létesített a csatlakozást követően, gyorsította a technológiai fejlesztést, javította a munkatermelékenységet. (3. ábra)

1. ÁBRA: Az egységes európai piacra exportált termékek értéke (bal oldali ábra, millió EUR) és rátája (jobb oldali ábra, %, összes export = 100) térségek szerint a csatlakozás évéhez mért időtávon

*Az ábrákon „t” jelöli a csatlakozás évét. Az uniós export értéke és az összes termékgörnyomhoz mért értékaránya a 4 visegrádi (bal szélén, CZ, HU, PL, SK), a balti (középen, EE, LT, LV) és balkáni (jobb szélén, BG, CR, RO) új tagállamokban.

2. ÁBRA: Az egységes európai piacra exportált szolgáltatások értéke (bal oldali ábra, millió USD) és rátája (jobb oldali ábra, %, összes export = 100) térségek szerint, a csatlakozás évéhez mért időtávon

* A jelölések mint az 1. ábrán.

A csatlakozást követően a GDP volumene növekvő tendenciájú a vizsgált térségekben. A globális gazdasági válság átmenetileg fékezte a bolgár, a horvát és a román gazdaság felzárkózását. (4. ábra)

Az új tagállamok viszonylag gyors fejlődése összefügg a bővülő külkereskedelem, a beáramló külföldi közvetlen beruházás (foreign direct investment – FDI), továbbá a csatlakozást előkészítő, majd a kohéziós és a strukturális alapokból térítésmentesen kapott uniós támogatások hajtóerejével. (5. ábra).

A bruttó hazai termék egy lakosra jutó értéke közelített az Európai Unió 27 tagállamának átlagához, bár egymástól eltért az új tagállamok felzárkózásának helyzete. (6. ábra)

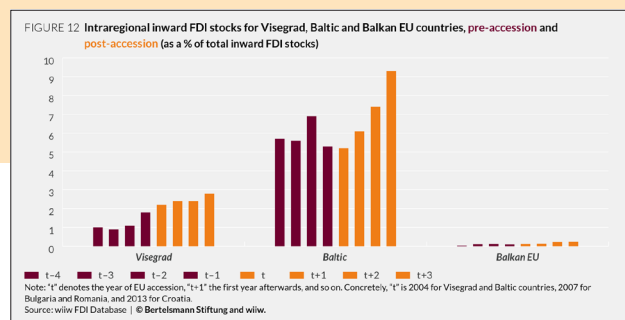
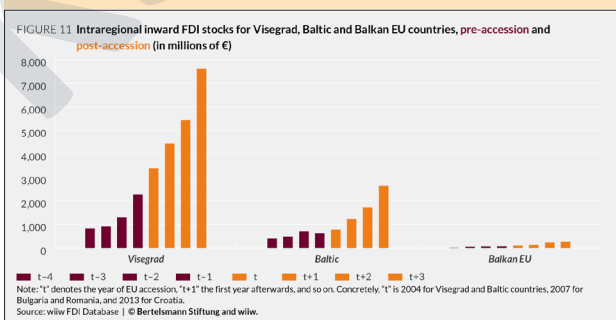
A felzárkozási folyamat eredményei a 2000. és a 2020. évi relatív fejlettségi mutatók különbségével hasonlíthatók össze a 27 uniós tagállam átlagos GDP/fő rátájához mérten. Az uniós alapok támogatásainak 2004 és 2018 között folyósított összege a térség átlagos GDP-jének több mint egyharmada, az értékarány egyes új tagállamok esetén nagyobb 40%-nál. (7. ábra)

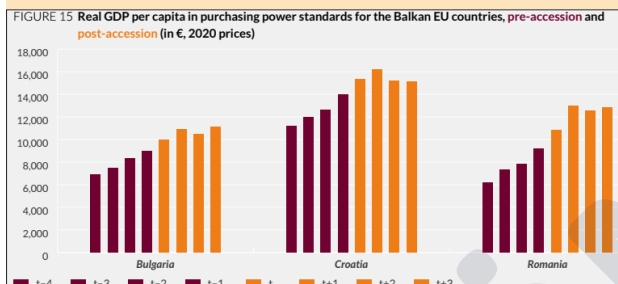
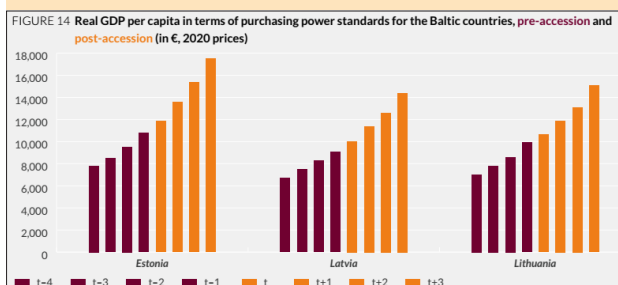
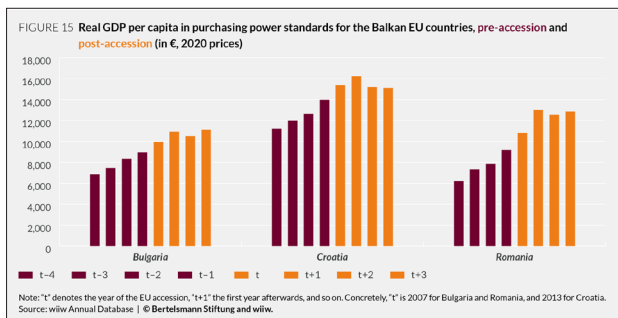
Az új tagállamok elfogadott pályázatait a strukturális, kohéziós, innovációs és egyéb uniós operatív programok céljaihoz igazodtak. A folyósított uniós támogatás 2013-ban és 2014-ben volt a legnagyobb a térség GDP-jéhez mérten. (8. ábra)

Az 1990 után függetlenné vált jugoszláv utódállamok és Albánia gazdasági fejlettsége alacsonyabb, mint a KKE-tagállamoké. A balkáni háború rendkívüli gazdasági károkat okozott. Az uniós csatlakozás előkészítése országonként eltérő ütemezéssel és különböző felkészülési lehetőségekkel indult, a gazdaság helyzete a helyreállítás eredményeitől is függ. Az uniós csatlakozás feltételei ebben a térségben önerőből nem teljesíthetők, a viszonylag alacsony jövedelmi szint miatt.

3. ábra: Az uniós térségből beáramló FDI-állomány értéke (bal oldali ábra, millió EUR) és rátája (jobb oldali ábra, %, összes FDI = 100) térségek szerint, a csatlakozás évéhez mért időtávon

* A jelölések mint az 1. ábrán, az alsó ábra százalékos értékaránya a többi tagállamból beáramló FDI rátája (az összes IFDI állománya = 100).

4. ÁBRA: A bruttó hazai termék egy lakosra jutó volumenének alakulása az új tagállamok* szerint a csatlakozás évhez mért időtávon, EUR/fő (2020. évi áron)

* A jelölések mint az 1. ábrán, Szlovénia adatai nélkül. A felső ábrán a visegrádi (CZ, HU, PL, SK) és a balti (EE, LV, LT), az alsó ábrán a később csatlakozott (BG, CR, RO) tagállamok GDP/fő volumene 2020. évi áron.

5. ÁBRA: Az Európai Unió pénzalapjaiból folyósított támogatások átlagos évi rátája* országok szerint, 2004–2018., százalék (GDP = 100)

* Az országok angol megnevezéssel, az uniós támogatások éves átlagos százalékos rátáinak sorrendjében (CR, SI, CZ, SK, RO, PL, EE, LV, HU, BG, LT).

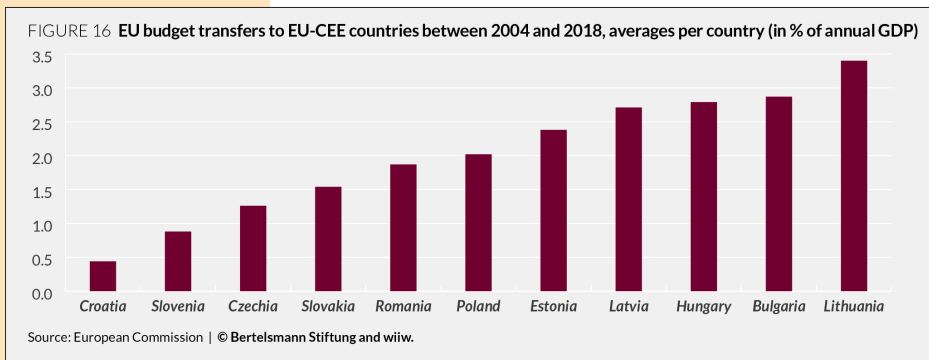
A nyugat-balkáni országok jövedelemszintje alacsony a 27 uniós tagállam egy lakosra jutó átlagos GDP-jéhez mérten (vásárlóerő-paritáson). Az értékarány 2018. évi rangsora: Montenegró (MN: 47,7%), Szerbia (RS: 40,2%), Észak-Macedónia (MK: 37,7%), Bosznia-Hercegovina (BH: 31,3%) és Albánia (AL: 30,8%).

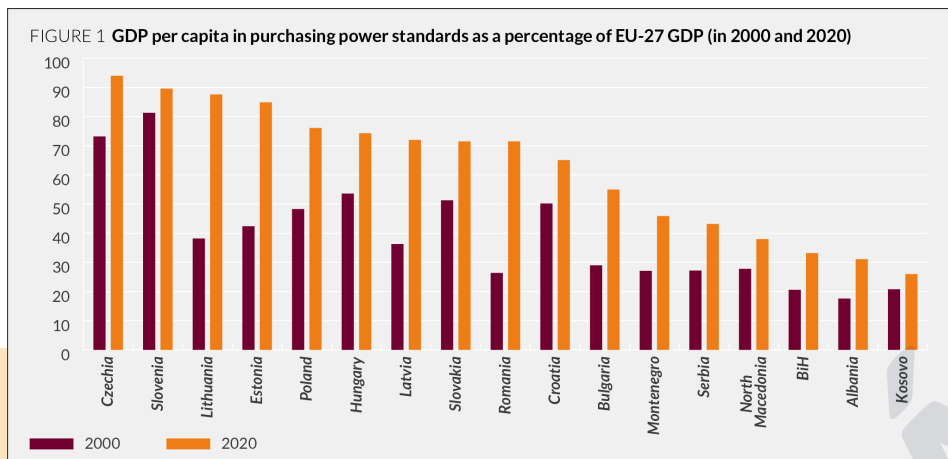
Az Európai Unió kezdettől figyelemmel kíséri a nyugat-balkáni térség utódállamai csatlakozási szándékát. Az uniós költségvetés több szakaszban folyósított vissza nem térítendő uniós támogatást. A projektek fejlesztési céljait kétoldalú megállapodások tartalmazzák (Mirel [2019], Mirel [2022]).

A piaccgazdaságra áttért KKE-tagállamok is kaptak uniós támogatást 1990 után a csatlakozás előkészítéséhez. Ilyen program volt a PHARE (Poland and Hungary Assistance for Restructuring their Economies), a SAPARD (Special Accession Programme for Agriculture and Rural Development) és az ISPA (Instrument for Structural Policies for PreAccession), azok elfogadott pályázatai gyorsították a felkészülést az 1990-es évektől.

Hasonló rendeltetésűek az IPA I & IPA II-programok (Instrument for Pre-accession Assistance) is, azok kétoldalú és többoldalú pályázatai a Nyugat-Balkán országainak uniós csatlakozását készítik elő középtávon. Az IPA I. előirányzata összesen 5,3 milliárd EUR, az ezt követő IPA II keretösszege 6,9 milliárd EUR a 6 balkáni ország fejlesztési programjaira.

A támogatás folytatódhat az újabb, 2021–2027. évi középtávú uniós költségvetés keretében is. A programok ütemezése figyelembe veszi az IPA-programok eddigi megvalósulását országok és fejlesztési projektek szerint. (N. Z.)

6. ÁBRA: A bruttó hazai termék (GDP) egy lakosra jutó értékének indikátora* országok szerint, 2000., 2020., százalék (EU27 = 100)

* A relatív GDP/fő indikátor vásárlóerő-paritáson (PPS). A térség országai angol megnevezéssel, a 2020. évi indikátor sorrendjében (CZ, SI, LT, EE, PL, HU, LV, SK, RO, CR, BG (az EU-CEE térségek) és MN, RS, MK, BH, AL, XK (nyugat-balkáni térség).

A nyugat-balkáni országok csatlakozását előkészítő programok indoklásai több feltevést tartalmaznak:

- a felkészüléshez folyósított IPA-támogatás erősíti a gazdasági kapcsolatokat a Nyugat-Balkán új államai között;
- az uniós közös programok ösztönzik a balkáni országok (egymástól eltérő) gazdasági érdekeinek közelítését, egyeztetését;
- a csatlakozás előkészítése során közösen kereshetik a történelmileg kialakult területi, intézményi stb. viták megoldását;
- a balkáni térség fenntartható gazdasági növekedése regionális integrációval is gyorsítható, egyeztetve az infrastruktúra

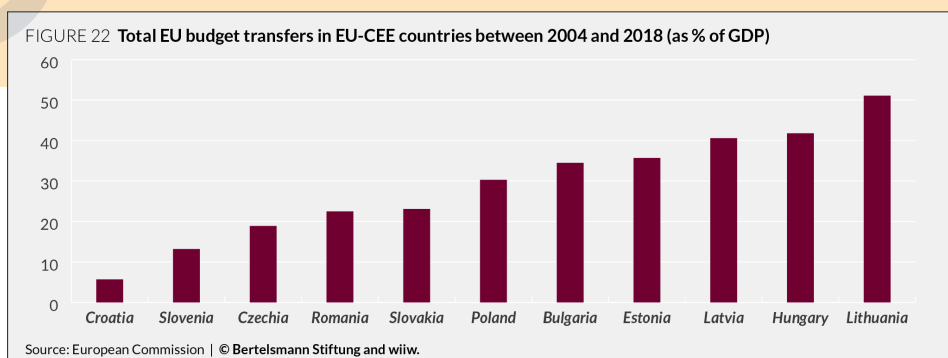
beruházásait, a külföldi működő tőke beáramlását, főként az uniós tagállamokból.

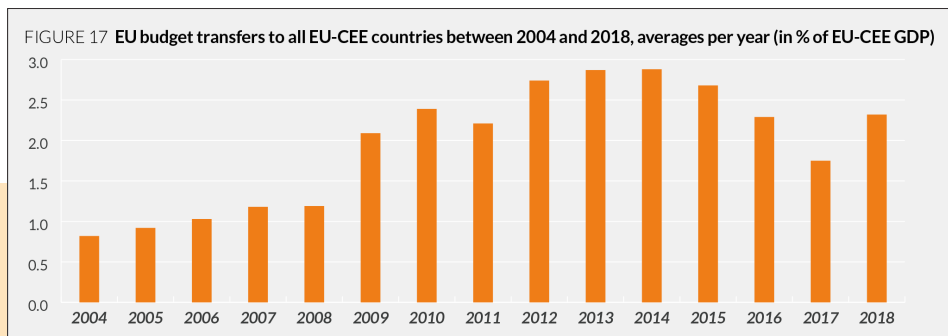
Kedvező feltétele volt a KKE-térség országai felkészülésének az 1990-es években, hogy nem volt olyan érdeklődés, mint amilyen a Nyugat-Balkán új államai között kialakult. A 11 KKE-ország kezdetben is fejlettebb volt, a 6 balkáni ország együttes GDP-je Szlovákia gazdasági teljesítményének felel meg, vagyis az EU28 GDP-jének mintegy 1%-a. Gyenge az érdekltség a jugoszláv utódállamokban az egymás közötti szorosabb gazdasági kapcsolatokra, a rendezetlen politikai viták akadályozzák az eredményes regionális integrációt (Mirel [2022]).

Szükséges a térség intézményrendszerének átalakítása, ez gyorsíthatná az uniós csatlakozás

7. ÁBRA: Az Európai Unió pénzalapjaiból folyósított támogatások összegének rátája* országok szerint, 2004–2018, százalék (átlagos GDP = 100)

* Az országok angol megnevezéssel, az összes uniós támogatás százalékos rátáinak sorrendjében (CR, SI, CZ, RO, SK, PL, BG, EE, LV, HU, LT). A ráta nevezője az időszak átlagos GDP értéke.

8. ÁBRA: Az Európai Unió pénzalapjaiból folyósított támogatások éves rátája* a KKE-térségben, 2004–2018., százalék (GDP = 100)

* A 7. ábrán megnevezett 11 új KKE-tagállam együttes GDP-jéhez mért átlagos százalékos ráta számlálója a folyósított uniós támogatás tárgyévi értékeinek összege.

feltételeinek teljesítését, ahogy a KKE új tagállamai esetén történt. Időigényes a felkészülés, az uniós forrásokból is támogatott intézményi fejlesztések a csatlakozási tárgyalások lezárásáig (2004. stb.) 10 éves folyamatot jelentettek az új tagállamokban.

A balkáni térség infrastruktúrája korszerűtlen, elhasználódott, a harcok következtében rongálódott. Az infrastruktúra fejlesztése a nyugat-balkáni országok GDP-jének legalább átlagosan évi 12%-át igényelné 2018 és 2022 között az uniós csatlakozás feltételeinek teljesítéséhez. A nemzetközi pénzügy (EBRD) tanulmánya kiemeli, hogy a térség nemzeti jövedelme nem adhat kellő fedezetet ezekhez a beruházásokhoz.

A csatlakozás előtti támogatás a nyugat-balkáni országok programjaihoz sokkal kisebb, mint a KKE-országoké volt. (9. ábra)

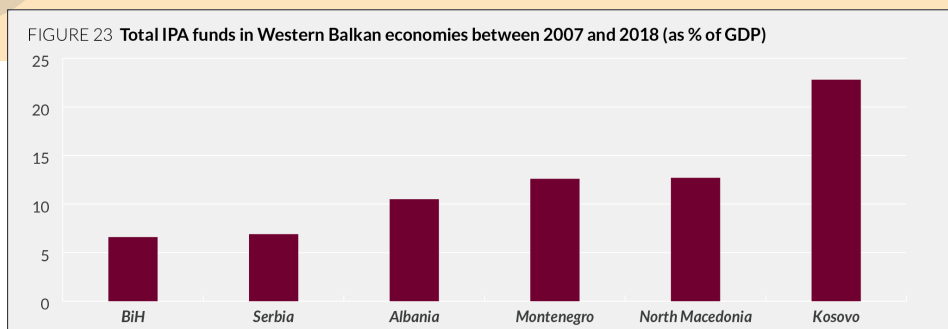
Észak-Macedónia (MK) uniós csatlakozási támogatásainak összege 2007 és 2013 között 615 milliárd EUR, majd 2014 és 2020 között 664 milliárd EUR volt. Nagyságrendi az eltérés a hasonló területű és népességű Szlovénia (SI) vagy Észtország (EE) részére a 2021 és 2027 közötti időszakra elfogadott uniós támogatáshoz mérten (a bruttó összegek SI: 7270 milliárd EUR, EE: 6840 milliárd EUR), a befizetéssel csökkentett nettó összegek is sokkal nagyobbak (SI: 3630 milliárd EUR, EE: 4600 milliárd EUR).

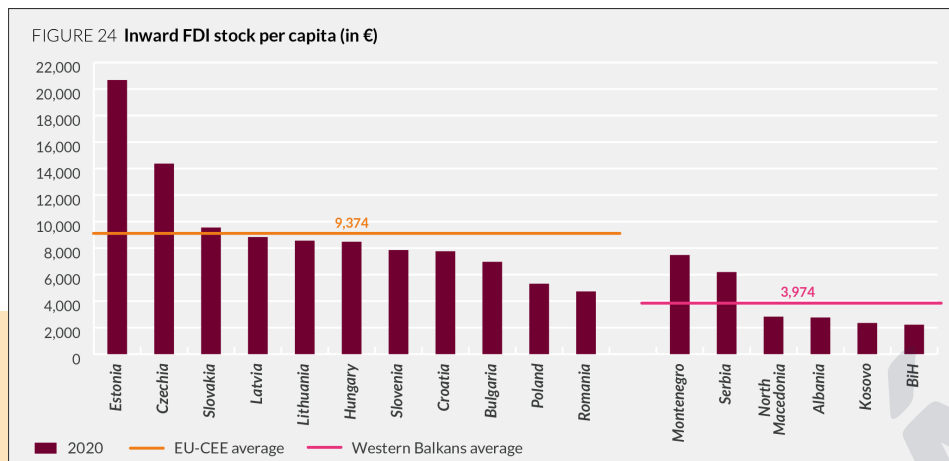
Bulgária (BG) mérete hasonló, mint Szerbiáé (RS), azonban az uniós támogatása 2014 és 2020 között csaknem hatszorosa volt a Szerbia csatlakozását előkészítő IPA összegének. (N. Z.)

A Nyugat-Balkán kevésbé vonzó a külföldi működő tőke befektetéseinek célterületeként, mint más európai térségek. A működő tőke (FDI)

9. ÁBRA: Az Európai Unió pénzalapjaiból folyósított támogatások összegének rátája* országok szerint, 2007–2018., százalék (GDP = 100)

* Az országok angol megnevezéssel, az uniós IPA-támogatás százalékos rátáinak sorrendjében (BH, RS, AL, MN, MK, XK). A ráta számlálója IPA-támogatás összes értéke, a nevezője az időszak átlagos GDP-értéke.

10. ÁBRA: A beáramló külföldi közvetlen beruházás (FDI) állományának egy lakosra jutó értéke országok* szerint, 2020., euró/fő

* Az országok angol megnevezéssel, az FDI-állomány egy lakosra jutó értékének sorrendjében. A bal oldali átlag (9374 EUR/fő) a KKE-térségre (EE, CZ, SK, LV, LT, HU, SI, CR, BG, PL, RO), a jobb oldali átlag (3974 EUR/fő) a nyugat-balkáni térségre (MN, RS, MK, AL, XK, BH) vonatkozik a 2020. évi mutatókkal.

beáramlása hozzájárult a KKE-tagállamok gyors fejlődéséhez, az FDI értéke sokkal kisebb a nyugat-balkáni országokban. (10. ábra)

A multinacionális csoportok főként munkaigényes tevékenységeket telepítenek a nyugat-balkáni térség üzemibe, itt a vonzerő a belföldinél sokkal olcsóbb, de viszonylag alacsonyabb képzettségű munkaerő. A KKE-térségbe az 1990-es évektől nagyobb arányban érkeztek a korszerű, termelékeny technológiák, vonzóbb a képzett helyi munkaerő, a politikai stabilitás, a fejlettebb infrastruktúra. (N. Z.)

Soktényezős elemzés készült a regionális integráció fő hajtóerőivel, többek között a keletkező jövedelem alakulása, a beáramló működő tőke (FDI) és a térség államai között korábban létrejött kapcsolat összefüggéseivel (Tiliev [2021]). A regressziós egyenlet függő változói az egységes európai piac, illetve a tagállamokból beáramló működő tőke indikátora a tárgyévben.

Az országok (azok gazdasági ágai) elért integrációja a tényezők számított együttthatóinak előjele és értéke alapján minősíthető. A regressziós elemzések fontosabb független változói:

- az ország a tárgyévben az Európai Unió tagállama-e vagy még nem az;
- a beáramló külföldi közvetlen beruházás (FDI) állományának alakulása;

- a GDP egy lakosra jutó értékének alakulása;
- az előbbi 3 változó 2000. évi értéke (az integrációs folyamat kezdete előtt);
- az uniós alapokból folyósított támogatás rátája (bruttó nemzeti jövedelem = 100);
- a tagállam nemzeti valutája (az euró, illetve a csatlakozás után sem változott);
- a GDP reálértéke (milliárd EUR) és aránya az EU27 összes GDP-jéhez mérten;
- a nemzeti valuta hivatalos árfolyama (USD = 100);
- az átlagbér alakulása;
- a munkatermelékenység alakulása.

A termék- és szolgáltatásexport európai integrációja szorosságának indikátora a KKE-országok külkereskedelmi kapcsolatainak alakulása egymással, valamint az Európai Unió korábbi tagállamaival a csatlakozás előtt. Az indikátor összefügg a GDP egy lakosra jutó értékével is.

A GDP volumennövelése összefügg a kormányzati költségvetés fejlesztési kiadásaival, továbbá az országba beáramló külföldi közvetlen beruházásokkal (FDI). A KKE-tagállamok csatlakozás előtti és utáni tárgyévben kapott uniós támogatásainak magyarázó ereje pozitív, de viszonylag kisebb, a regionális integráció szorosságának hajtóerői más, erősebb hajtóerővel is összefüggnek.

A regressziós számítás szerint átlagosan 14%-kal növelné a KKE-tagállamok GDP-jének volumenét, ha az alapváltozat szerinti uniós támogatások

éves összegének a kétszeresét kapnák. Feltételezhető ezért a nemzeti jövedelem növekedése a Nyugat-Balkánon is a nemzetgazdaságok előkészített európai integrációjával. A közeljövőben növelhető lenne a háztartások és a vállalatok belföldi végső felhasználása, ha a korábbiaktól eltérő megközelítéssel folyósítanák az uniós támogatásokat (EPC [2015], Lazarević [2018], Mirel [2022]).

Az Európai Unió legújabb bővítésének folyamata lassult az utóbbi években. Tárgyalási szakaszban van a nyugat-balkáni országok 2021 és 2027 közötti támogatásának feltételrendszere. Több ajánlás szerint történhet a támogatási programok elfogadása, szakaszokra bontható a felkészülés.

- Növelhetnék a támogatást az előkészítendő társulási szerződés alapján, az eddigi kétoldalú IPA-programok helyett létrehozható új keretfeltételekkel.
- Jobban összehangolhatók a csatlakozás térségi feltételei az infrastruktúra fejlesztéseinek

egyeztetett céljaival, megnyithatók a szükséges támogatások az uniós strukturális alapból, annak megnövelt értékeivel.

- Lényegesek a térség egyeztetett reformjai is a közös felkészülés egymást követő szakaszaiban.
- Az egységes európai piac már az első szakaszban megnyitható a nyugat-balkáni termékek, szolgáltatások előtt, jelenleg a tagállamok részesedése átlagosan mintegy 66% a térség exportjában és importjában.
- A felkészüléssel növelhető a nemzeti jövedelem volumene, a térség beruházási rátája.
- Növekedne a beáramló külföldi tőke (FDI) állománya, ez is fedezetet adna az infrastruktúra korszerűsítéséhez, a csatlakozás előkészítéséhez.
- Az ajánlott felkészülési stratégia szakaszainak közbenső eredményeit értékelve fokozatosan növelnék a térség uniós támogatásait.
- A 6 balkáni ország először megfigyelői státussal vehetne részt az európai testületek munkájában, a csatlakozással saját jogon is. (N. Z.)

Az Európai Unióhoz történő csatlakozás fontosabb feltételei egymástól eltérők a közép-kelet-európai (KKE) és a nyugat-balkáni térség országai esetén. Megvizsgálták a regionális integráció hajtóerőit és a felkészülés várható eredményeit a térség új államai szerint. A balkáni térség gazdasági fejlettsége alacsonyabb, az intézményrendszerük fejletlenebb, az egymás közötti kapcsolatuk kevésbé szoros, mint a KKE-országoké volt a csatlakozásuk előtt. Irányadók az egykori PHARE, SAPARD és ISPA támogatási programok hatásai, ezek is segítették a szorosabb regionális együttműködést a piacgazdaságra áttért visegrádi és balti, valamint a balkáni új tagállamok között.

Az IPA támogatási program segíti a Nyugat-Balkán országaiban a csatlakozás előírt gazdasági, intézményi és nemzetközi feltételeinek előkészítését. Gyorsítaná a csatlakozási folyamatot, ha erősítenék a térségen belüli együttműködést, főként az infrastruktúra összehangolt hálózatával. A korábbi támogatási programok felülvizsgálata ajánlott, többszakaszos felkészüléssel. Az elvárt intézményi reform időigényes, vannak lezárandó érdekütközések, viták. Ajánlott a térség egyeztetett beruházási stratégiája a csatlakozás gyorsítására.

NÁDUDVARI ZOLTÁN

IRODALOM

- EPC [2015]: Balfour, R. – Stratulat, C.: Introduction.; Avery, G.: Enlargement policy in perspective. In Balfour, R. – Stratulat, C. (szerk.): *EU member states and enlargement towards the Balkans*. Issue Paper, 79. sz. Brussels, European Policy Centre. 1–10., 11–18. <https://www.epc.eu/en/Publications/EU-member-states-and-enlargeme~254ae0>
- Lazarević, M. [2018]: *Away with the enlargement bogeyman*. Brussels, European Policy Centre. https://cep.org.rs/wp-content/uploads/2022/10/Away-with-the-Enlargement-Bogeyman_CEP-1.pdf
- MIREL, P. [2019]: *European Union-Western Balkans: for a revised membership negotiation framework*. European issues Policy Paper, 529. sz. Fondation Robert Schuman. <https://www.robert-schuman.eu/en/european-issues/0529-european-union-western-balkans-for-a-revised-membership-negotiation-framework>
- MIREL, P. [2022]: *In support of a new approach with the Western Balkans: Staged accession with a consolidation phase*. European issues Policy Paper, 633. sz. Fondation Robert Schuman. <https://www.robert-schuman.eu/en/european-issues/0633-in-support-of-a-new-approach-to-the-western-balkans-step-by-step-membership-with-a-consolidation>
- TILEV, D. [2021]: *Instrument for Pre-accession Assistance (IPA III 2021-2027): Is IPA III a new chance to deepen the accession reforms?* Policy Paper No.28/2021. Skopje, Konrad Adenauer Foundation. <https://idscs.org.mk/en/2021/09/29/instrument-for-pre-accession-assistance-ipa-iii-2021-2027-is-ipa-iii-a-new-chance-to-deepen-the-accession-reforms>